

DARÜLMUALLİMAT'TAN İNAS DARÜLFÜNUNU'NA

Ali Y. Baltacıoğlu

Dokuz kez sadrazamlığa getirilen Sait Paşa'nın (1838-1914), birinci ve ikinci Darülfünun denemeleri (1863 ve 1870) ile ilgili izlenimleri teknik açıdan yerli yerindedir.¹

“Lakin talibin ve hazırımın bir haylisi fıkdan-ı tahsil sebebiyle Tarih-i Tabii derslerini efsane, Hikmet-i Tabiiye derslerini eğlence makamında telakki ve istimna ederlerdi. Bu gibi haller ise derece-i ula ve saniye mektepleri yapılmazdan evvel Darülfünun ihdasına kalkışılmasının eseri idi.”

Bu saptama, eğitimbilimsel açıdan ne kadar doğruysa, çağdaşlaşma sürecinin simgesel bir söylemi içersinde yer alan Darülfünun düşüncesi ve kurumu da o ölçüde gereklidir, kaçınılmazdır. İçi boş da olsa Darülfünun'u bütün zorluklara karşı yaratma ve ona kurumsal bir kimlik verme düşüncesi önemlidir. Osmanlı yönetimi bunu duyumsamıştır. Denemelerin (1863, 1870, 1873, 1900) başarısızlıkla sonuçlanması, Darülfünun'un sıkıntılara sürüklenerek kapatılması, yalnızca Darülfünunlara karşı geliştirilen tepkilerin sonucu değildir. Tepkilerin Darülfünun üzerinden yöneltilmesinin nedeni, toplumsal eleştiri iletilsinin hedefine ulaşmasında en uygun araçlardan biri olarak algılanmasındandır.

II. Abdülhamit'in Darülfünun'u yeniden açma girişimi kimilerine göre biçimseldi ve “yar ve ağyara karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun böyle bir müessese-i ilmiyeden mahrum olmadığını göstermekti.”² Saltanat için olumsuz siyasi sonuçlar doğuracağı bilinmesine karşın, bir Darülfünun'un kurulmasını istemek, biçimselliğin önüne geçen, kesin bir gereklilik sezgisinin sonucu olduğunu söylemek zor değildir. Burada öne çıkan, Darülfünun'un içeriği ve ne ölçüde bilimsel bir yapılanma ve etkinlik içinde olup olmadığıdır. Bir Darülfünun düşüncesinin doğmuş olması, Darülfünun'un Saltanat için bir tehdit olmasına karşın, İmparatorluğun yaşaması için bir temel kurum olarak kabul edilmiş olması bakımından anlamlıdır.

İkinci Darülfünun (1870) döneminde verilen öğretimin düzeyini Mehmet Ali Ayni ilkokul, Osman Nuri Ergin ise ortaokul veya lise düzeyinde

bulmaktadır.³ Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye Şubesi'nde bir iki maden koleksiyonu ayrı tutulursa, en sıradan bir deneyi yapabilecek bir laboratuvar yoktur.⁴ Darülfünun Kimya-yı Madeni Müderrisi Vasil Naum (1855-1913) bu çaresizliği, öğrencilerine veciz bir söylemle yansıtır:⁵

“Efendiler, görüyorsunuz ya, önünüzde bir kara tahta, tebeşir ve silgiden başka hiçbir şey yok! Siz bu kara tahta ile cismin rengini, tebeşirle kokusunu hayal edeceksiniz.”

Ergin, Bilsel ve Baltacıoğlu gibi düşünürler Darülfünun-ı Şahane'nin üniversite sayılamayacağını, daha çok bir okul/yüksekokul olduğunu söylemişlerdir. Widmann, Dölen, ve Eyice gibi araştırmacılar ise bu girişimin üniversitenin çekirdeğini oluşturduğunu ve üniversitenin kök salmaya başladığını ileri sürmüşlerdir. Diğer bir grup ise bu girişimle ulusal üniversitenin temellerinin atıldığı görüşündedir.⁶ Önsoy, sanki bu görüşleri birbirinin karşıtı gibi ortaya koymuştur. Temelde bu görüşler birbirinin karşıtı değil, bütünleyicisidir. Darülfünun-ı Şahane'yi bir üniversite olarak kabul etmeyen görüş, bu kurumun ulusal üniversitenin⁷ çekirdeğini oluşturduğu görüşüne pekala katılabilmektedir.

³ Ali Rıza Başaran, *Üniversite Tarihi - Üniversite ve Fakültelerle İlgili Kanun ve Yönetmelikler*, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayın No.3452, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1987, s.XX.

⁴ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c.3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.1223.

⁵ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, Yay. haz. Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1998, s.67.

⁶ Rifat Önsoy, “Darülfünun, 1933 Üniversite Reformu ve Yabancı Bilim Adamlarının Türk Yükseköğretim Kurumlarında Görev Almalarına Dair Bazı Düşünceler,” *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu 3-6 Ekim 1995 Gazimagosa*, c.2, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s.644.

⁷ Burada ulusal üniversite kavramından amaçlanan, üniversitelerin uluslaşma, laikleşme, bilimselleşme ardışıklığında gelişen toplumsal dönüşümün, bu kurum üzerinde yarattığı aşamayı saptamakla ilgilidir. Birinci ve ikinci Darülfünun denemelerinin cerhe çıkan öğrenci yapısı ve kapatılma nedenleri düşünülürse, Türk üniversite tarihinde, yukarıda sözü edilen ardışıklığa ilişkin bir aşamayı, yani ulusal üniversite dönemini, ayırıcı özellikleriyle ortaya koymak bir zorunluluk oluyor. Üniversitenin ulusallaşması olgusunu bir de daha özel olarak uygulanan öğretim yöntemlerinin değiştirilmesi ve toplumsal olaylara gösterilen duyarlılıkla ölçülebiliyoruz. Öğretimin, Ali Reşat Bey'in tarih öğretiminde olduğu gibi tercüme kitaplar üzerinden takrir yöntemiyle sürdürülmesi yerine, II.Meşrutiyet'in Satı Bey Darülmuallimin'de tekmilî yöntemin tatbikat mekteplerinde uygulanması, eğitim ve öğretimde uluslaşmanın habercisidir. Diğer yandan Kapitülasyonların egemenliğine karşı, İstanbul Darülfünunu müderrisleri Mustafa Zühtü İnan ve Mehmet Münir Serim'in ortaya koydukları Milli İktisat Akımı ve İstanbul Üniversitesi tarihinde özgün bir ulusal üniversite denemesi olarak göze çarpan “Ziya Gökalp Üniversitesi (1913-1919), üniversitenin daha özel ve kurumsal anlamda ulusallaşması örnekleridir. Kuşkusuz, ulusal üniversite, evrensel üniversiteye doğru ilerleyen sürecin yalnızca bir aşamasıdır [Baltacıoğlu, Ali, Y., “Darülfünun'dan Üniversite'ye (III), 1933 Üniversite Reformu Sonrası,” *Toplumsal Tarih*, Eylül 2008, sayı 177, s.43]. Benim ulusal üniversite kavramı anlayışım, Kazancığı ve Solok'un aşağıda özetleyeceğim bilim anlayışına özdeştir. Kazancığı ve Solok'a göre, yöntem açısından bilimin uluslararası niteliği tartışılmaz. Ancak bilimin uygulamaya alanı toplumdur. Dolayısıyla her toplumda bilim, o toplumun gereksinimlerine ve özelliklerine göre değişik bir gelişim çizgisi sergiler, ulusal bir nitelik kazanır (Aykut Kazancığı, Vural Solok, *Türk Bilim Tarihi Bibliyografyası*, VII. Bilim Kongresi Bilim Adanı Yetiştirme Grubu Tebliğleri, 6-8 Ekim 1980 Ankara, TÜBİTAK Yayınları No.559, Ankara 1983, s.158).

¹ *Sait Paşa Hatıratı*, c.1, s.155'ten aktaran Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c.3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.1210.

² *Hak gazetesi* 29 Haziran 1912, sayı 104'den aktaran Öğr.Alb.Dr. Yücel Aktar, “Atatürk'ün İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluşuyla İlgili Özel Notları ve Görüşleri,” *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 21-23 Eylül 1987*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1994, s.248.

İmparatorluk'un yıkılış döneminde açılmış olan Darülfünun'u, Osmanlı yöneticilerinin ileri görüşlü, reformist ve kişilikleriyle, yine bu bağlamda çeşitli kesintiler ve ekonomik güçlüklerle karşı Darülfünun'un sürdürülmesini Osmanlı aydınının uzak görüşlülüğüne, ülkenin kalkınmasını bilim ve teknikte görmekle⁸ açıklanmaya çalışılması bir yakıştırma değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1863'te öğretim alanında ilk kez medrese dışında açtığı Darülfünun'un niteliği ve düzeyinden çok yeni bir anlayışın ürünü olarak ortaya çıkması önemlidir. O dönemde Batı'daki benzerlerinden çok aşağıda olan Darülfünun'un belirgin özelliği medreselerden farklı anlayışla kurulmasıdır.⁹ Adı ne olursa olsun, üniversite düzeyinde bir yükseköğretim kurumunun öğretime açılması, varlığını sürdürmesi ve etkin duruma gelmesi güç bir süreçtir.¹⁰

İttihat ve Terakki'nin Darülfünun'a Bakışı

Osmanlı yönetiminin her şeye karşın, derecesi, niteliği, kadroları, öğrencileri ile hangi düzeyde olursa olsun bir Darülfünun'a, daha doğrusu Darülfünun imgesine gereksinim duymasının sebebi çok açıktır. Ancak Darülfünun'un kuruluş gerekçelerinin neler olduğunu bugün tam anlamıyla bilmiyoruz. Gerekçe olarak ileri sürülen görüşler, zorlamadan öteye gitmemektedir. Bugün için, Darülfünun girişimlerini genel olarak Osmanlı'nın savunma refleksiyle açıklamak yanlış olmaz. Yine de tek bir Darülfünun kavramı, olgusu üzerinden düşünce üretmek de pek sağlıklı bir yöntem değildir. Darülfünun özellikle 1900'den sonra dinamik bir yapı kazanmış ve 1933'e gelinceye kadar bu zaman dilimine, yüzyılın değişim ve dalgalanmalarını sığdırmıştır. Abdülhamit Dönemi'nin, Meşrutiyet Dönemi'nin, Bırakışım (Mütareke) Dönemi'nin, Emrullah Efendi'nin (1858-1914), İttihat ve Terakki'nin, Ziya Gökalp'in Darülfünun içinde, her biri kendine özgü çok çeşitli etkileri olmuştur. Örneğin İttihat ve Terakki'nin eğitim ve Darülfünun üzerindeki etkileri araştırılmadan, incelenmeden yapılacak çalışmalar, yalnız siyasi tarih açısından eksik kalmayacak, düşünce tarihimiz açısından da yetersiz olacaktır. Dolayısıyla 1863-1933 arasında salt dört Darülfünun denemesi yoktur. Bu dört deneme içersine sığdırılmış birçok Darülfünun yapılanmaları vardır. Değişik bir söylemle Darülfünun yok, Darülfünunlar vardır ve her biri kendine özgü koşullarla donanmıştır. Tuba Ağacı Kuramı'ndan üreyen Emrullah Efendi Darülfünunu, uluslaşma sürecinin Ziya Gökalp Üniversitesi (1913-1919)...

⁸ Rifat Önsoy, *a.g.y.*, s. 644.

⁹ Semavi Eyice, "Bir Yıldönümü Dolayısıyla Türkiye'de Üniversite," *Türk Kültürü*, yıl 2, Ocak 1964, sayı 14, s. 12+14.

¹⁰ Şerafettin Turan, "Darülfünun'dan YÖK Düzenlemesine Değişim, Gelişim, Başkalaşım," *Öğretmen Dünnyası*, Ağustos 1984, sayı 56, s. 4.

Darülfünun, toplumun kültürel hayatından çok siyasi ortamı etkilemiştir. Önce biçimsel, sonra siyasi, daha sonra da siyasi-kültürel bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. 1933'te kapatıldığında, Osmanlı'nın, Cumhuriyet döneminde varlığı ortadan kaldırılan son kurumu olmuştur.

İttihat ve Terakki Dönemi'nde, 'Hanımlara Özgü Serbest Dersler' ile başlayıp 'İnas Darülfünunu'na dönüşen kurumsallaşma, salt eğitimsel bir süreç değildir. Toplumsal hayatta başlayan değişim ve dönüşüm, ancak kadının toplumsallaşmasıyla, eski deyimiyile ahlakileşmesiyle olanaklı olabilecektir.¹¹

"Şu takdirce kadının evden çıkması kafi değil, mesleğe girmesi de kafi değil, bu mesleğin ahlakileşmesi de lazımdır. (...) İnkılap yalnız eski hayatı yıkabilir. Yeni bir hayat kuramaz. Bunu yapacak içtimai bir teşkilattır. Bir yandan kadının dahil olduğu mesleğin hayatını ahlakileştirmek, bir yandan da kadının dahil olabileceği ilmi, bedii, ahlaki muhitleri çoğaltmak lazımdır. Çünkü bir cins, ne kadar muhitlere mensupsa o kadar çok ahlakileşir! O kadar çok hürriyetlileşir. Halbuki biz bir yandan kadını hayata çağırıyoruz. Bir yandan da bu hayatın muhitlerini ona yasak ediyoruz. Bu günkü kadının girebileceği yegane muhit meslektir. Halbuki bütün kadınlar meslek kadını olmadığı gibi bütün mesleklerde mutlaka ahlaki değildir. Meslek haricinde kadına açık olan yerler yalnız sokaklarımızdır! Sokaklarda insanlar birbirine karışır fakat kaynaşamaz. Sokaklar infiradi hayatın yollarıdır. Kadının Darülfünun salonuna kabulü pek yeni ve cüzi bir inkılaptır. İlim, sanat, hukuk meclisleri kadın için henüz yasaktır. İnkılap yarım olamaz. Yarım inkılap ihtilal demektir!.."

Darülfünun Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisini, yaptığı toplantıda umuma verilecek konferansları bağımsız koşulsuz herkesin izleyebilmesini oyçokluğu ile karara bağlamıştır.¹² Böylece Darülfünun'un kapıları yaşamın her alanında yer almaya başlayan kadınlarımıza da açılmış olmuştur. Bu gelişme öğrenci olmayan kadınlarımızın umumi konferanslar çerçevesinde ve karma bir ortamda Darülfünun ile buluşturulmasıyla ilgilidir. Yoksa o tarihte hem İnas Darülfünunu etkinliğini sürdürüyordu ve hem de daha önce, 1914 yılında, Darülfünun'da 'Hanımlara Özgü Serbest Dersler' düzenlenmişti.

1330 (1914) senesi Maarif Nezareti Bütçesi'nin görüşülmesi sırasında söz alan Maarif Nazırı ve Kastamonu Mebusu Şükrü Bey'e göre,¹³

"İnasın tahsil ve terbiyesine ehemmiyet veriyoruz. Şimdi Darümuallimat, yalnız Mekatib-i İptidaiye değil, Mekatib-i İdadiye ve Sultaniye de muallime yetiştirecektir. Hatta inas kısmında da bir Darülfünun açmak niyetindeyiz.

¹¹ İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu], *Ahlaklılık*, Hayat Kütüphanesi, Cemiyet Kütüphanesi, Tefeyyüz Matbaası, İstanbul, 1334, s. 35-6.

¹² "Darülfünun Meclis-i Müderrisin'inde," *Vakit*, 04.01.1918, sayı 75, s.1.

¹³ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, D III, İS I, c.2, s.255, TBMM Basımevi, Ankara 1991 (İ:34, 2 Temmuz 1330, C.1).

Binaenaleyh bunların icap ettirdiği masarifin altı aylığı 120 bin kuruşa baliğ oluyor. İnasın tahsili için bu para istiksar olunmaz, kabul edilmesini talep ederim. Memleketin maarifine bu suretle de hizmet edilmiş olunacaktır.”

1330 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun 6.cüzü Maarif-i Umumiye Nezareti'nin 11 faslının 2. maddesinde yer alan Leyli Darümuallimat Maaşatı tahsisatı 464300 kuruştur. Bu tahsisatın 120000 kuruşunun 1330 yılının son altı ayı (Eylül-Şubat) için İnas Darülfünunu'nu Maaşatı olarak ayrılmıştır. Bu durum bize Leyli Darümuallimat Maaşatı ödeneğinin ilk yıl için % 41'nin İnas Darülfünunu muallimlerine ayrıldığını göstermektedir. Bu oranın izleyen yıllarda artmış olması güçlü bir olasılıktır. Bu olasılığı İnas Darülfünunu'nun kuruluşuyla birlikte muallimliğe getirilen İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu]'nun maaş çizelgesinden izlemek olanaklıdır. İsmayıl Hakkı Bey, 12 Teşrin-i evvel 1330'da 300 kuruş maaş ile İnas Darülfünunu Fenn-i Terbiye Muallimliği'ne atanmıştır.¹⁴ Maaşı 24 Teşrin-i sani 1331'de 600 kuruşa, 8 Eylül 1332'de 1500 kuruşa yükseltilmiş, 1 Nisan 1333'te bu kez 750 kuruşa indirilmiştir. 15 Eylül 1334'te Maarif Nezareti Tedrisat-ı Taliye Müdür-i Umumiliği'ne 500 kuruş maaşla tayin edilmiştir.¹⁵ İnas Darülfünunu muallimliğinin ek görev olduğu göz önünde tutulduğunda ve ücret yönünden diğer memuriyetlerle karşılaştırıldığında, oldukça yüksek bir maaş rejiminin varlığı göze çarpmaktadır. İnas Darülfünunu heyet-i talimiye maaşlarının kabarıklığı Hürriyet ve İtilafçılarının da dikkatinden kaçmamıştır.

Hürriyet ve İtilaf'ın Darülfünun'a Bakışı

*Rıza Tevfik ile Ali Kemal'in ardışıklığı ve tasarruf politikaları*¹⁶

Rıza Tevfik [Bölükbaşı (1869-1949)] ile başlayan ve rasyonel ölçütlere bağlandığı ileri sürülen arındırma süreci, ardılı Ali Kemal tarafından yine tasarruf ve bütçe gerekçelerine dayandırılarak hızla sürdürülmüştür.¹⁷

¹⁴ Müderris İsmayıl Hakkı Bey'in İnas Darülfünunu'na muallim kadrosuyla atanması ilginçtir. Bir müderrisin, Darülfünun içinde bir başka kürsüye muallim olarak aktarılmasının örneklerini Tıp Fakültesi'ne bağlı Eczacı ve Dişçi Mektepleri'nde görüyoruz. Bu okullarda müderrislik kadrosu olmadığı için Tıp Fakültesi'nde gözden düşen müderrisler, geçmişte bu okullara muallim olarak atanmışlardır. Bu ayrıntının bizim konumuz bakımından önemi, İnas Darülfünunu'nun hukuki statüsünün okul olduğunun ipuçlarını vermektedir. İnas Darülfünunu'nda yer alan öğretim üyelerinin muallimlik unvanı, akademik sıralamada müderristen sonra gelen basamak olmayıp, öğretmen anlamına denk düşen muallimlik olsa gerektir.

¹⁵ İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] Memuriyet Sicil Defteri, Ali Y. Baltacıoğlu Belgeği.

¹⁶ Ali Y. Baltacıoğlu, “Ziya Gökalp Üniversitesi (1913-1919),” *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil Kültür Eğitimi*, Editör: Nazife Güngör, Gazi Üniversitesi Yay. No:8, Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No.3, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 2007, s.317-21.

¹⁷ “Tasarruf ve bütçe” ögesi Darülfünun artırımının rasyonel gerekçelerinden biri olarak Rıza Tevfik ve ardılı Ali Kemal tarafından dizgeli bir biçimde uygulanmıştır. Siyasi ve yönetsel alanda çöken İttihat ve Terakki'nin eğitim alanındaki başarısı (eğitim yapı ve kurumları) ve düşünsel etkinliği, tasarruf ve bütçe engelleriyle durdurulmak ve yok edilmek istenmiştir. Rıza Tevfik İttihat ve Terakki'nin ürünü olan

Maarif Nazırı Ali Kemal'in (1867-1922) 1919'da Darülfünun'da yaptığı arıtmaya İstanbul basını yoğun bir ilgi göstermiştir. Ali Kemal'in uygulamalarını, İttihat ve Terakki döneminin Maarif Nazırlarından Şükrü Bey ile karşılaştıran basın, israftan tutumluluğa, başıboşluktan rasyonelliğe doğru bir gelişmenin başladığını vurgulamıştır. Değişik bir deyişle Darülfünun'daki arıtmalar ve düzenlemeler tutumluluk, rasyonellik ve etkinlik öğeleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

İttihat Terakki sonrasında, özellikle eğitim alanında uygulanan tasarruf önlemleri, temelde İttihatçılık düşüncesinin ve onun kurumsallaşmış işleyişinin sonlandırılmasına yöneliktir. Darülfünun'da yapılan tasarruf gerekçeli temizlikler, özgün alanlarda oluşturulmuş encümenleri (bilim kurulları)¹⁸ de içine alarak genişletilmiştir. Bir bölüm encümen kapatılırken, bir bölümü Darülfünun fakültelerine aktarılmış ve ödenekleri kesilerek tasarruf (!) sağlanmıştır.¹⁹ Tasarruf önlemleri Darülfünun binası dışındaki darülmesaiilere de yöneltilmiştir.²⁰

İttihat ve Terakki'nin yıkılmasıyla birlikte Darülfünun'a hep “bütçe tasarrufu” açısından bakılmıştır. Kadınların Darülfünun'a kabulleri, kız ve erkek Darülfünunlarının birleştirilmesi, yine kızlar ve erkekler için ayrı olan Sanayi-i Nefise Mekteplerinin birleştirilmesi ve kadınların özellikle Tıbbiye'ye alınmaları isteklerinde hep bu tasarruf kaygısı görülmüştür. Bir bakıma Darülfünun'un varlığı ve verimliliği, öğrenci mevcudu veya yetiştirdiği meslek adamı sayısı ile ölçülmeye çalışılmıştır. Kadınların Tıbbiye'ye alınmasını tasarruf denklemi ile açıklamaya çalışanlardan Ahmet Emin şu çözümü önermiştir:²¹

“Madem ki bu mühim meseleye namzet olarak kafi miktarda erkek bulamıyoruz, Tıp Fakültesi'nin kapılarını bir sene daha kaybetmeksizin kadınlara açmalıyız.”

Bütün bunlar matematik olarak doğrudur ve kadınların eğitim ve çalışma hayatına atılmalarının bir sonucudur. Kadının toplumsal hayata katılması, yükseköğretim kurumlarına kabulleri konusunda ileri sürülen gerekçeler hep ekonomiktir, sayısaldır. Aynı zamanda bir zorunluluktur. Darülfünun'un

darülmesaiilerin 50 bin lira harcanarak kurulduğunu, Darülfünun'dan mezun olan bir öğrencinin ülkeye 800 liraya mal olduğuna dikkat çekerken (“Rıza Tevfik Bey'le Mülakat,” *Vakit*, 21.12.1918, sayı 418, s. 1), Ali Kemal de hem benzer kürsülerin ilgasını hem de müderrislerin azlını tasarruf gerekçesine bağlamıştır.

¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde kurulan bilim kurulları. Gerek savaş, gerek bütçe yetersizliği nedeniyle beklenen verimliliği sağlayamamışlardır. Tarih-i Osmani Encümeni, Fenn-i Terbiye Encümeni, Tetkikat-ı İlmiye Encümeni bu bilim kurullarına örnektir (Ali Y. Baltacıoğlu notu).

¹⁹ “Darülfünun'da Tebeddülât,” *Vakit*, 23.03.1919, sayı 509, s.2

²⁰ Maarif Nezareti'nde, (Muslihittin Adil Bey'le Söyleşi), *Vakit*, 18.12.1918, sayı 414, s. 2.

²¹ Ahmet Emin [Yalman], “Darülfünun ve Kadınlar,” *Vakit*, 06.09.1918, sayı 315, sayfa 1.

endazeye gelmeyeceğini, bilim üretiminin yıllık bilançolarla ve bütçe ödenekleriyle ölçülemeyeceğini o gün bugün öğrenmiş değiliz. İnsanları büyüleyen 'en az emekle en yüksek iş' denklemi, Bırakışım Dönemi'nde yalnız Hürriyet ve İtilafçıları değil, Darülfünun gerçeğini göremeyen Darülfünun muallimlerini bile büyülemiştir. O derece büyülemiştir ki, Ziya Gökalp Üniversitesi'nin enkazı altında kalmak bile Ahmet Emin'leri [Yalman] uyandırmamıştır.

*Karma öğretim*²²

Yusuf Behçet [Gücer (1890-1952)], İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu]²³ ve Mehmet Refik [Fenmen (1882-1957)] ile Ali Yar [Yar (1885-1965)]²⁴ gibi kimi müderrislerin kız öğrencileri erkeklerin arasına kabul etmesiyle Darülfünun'da karma öğretime giden yolda ilk adımlar atılmış olur. Çok geçmeden bu ilerici uygulamaya tepkiler gelir. İçeride, Darülfünun Genel Müdürü Babanzade Ahmet Naim Bey direnç gösterir. Dışarıda ise, *Sebilürreşat* dergisi ile Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi çığlıklarını yükseltirler. Karma öğretim ve tek üniversite konusunda müderrislerin onayını alan Maarif Nazırı Ali Kemal, konuyu Darülfünun Konferans Salonu'nda düzenlettirdiği bir toplantıyla siyasi otoritenin onayına sunar. Kız ve erkek öğrencilerin aynı salonda bulunduğu bu toplantıya (08.05.1919) Sadrazam Damat Ferit Paşa da katılır. Uzun bir konuşma yapan Müderris Rıza Tefvik [Bölükbaşı], karma öğretim sürecini dolaylı biçimde Sadrazam'a onaylatmış olur. Ancak akademik ve siyasi açıdan önu açılan karma öğretim için artık tek bir engel kalmıştır.²⁵

"Yalnız Ahmet Naim Bey, hiç susmuyordu. Ben Darülfünun Genel Müdürü buldukça bu duruma izin vermem, diyordu ve birtakım direnmeler gösteriyordu. İçeri de bu uyumu sağlamak zorunluydu. Ali Kemal buna kurnazca bir çare bulmuştu: Darülfünun Genel Müdürlüğü görevini kaldırıp bu işi, Tedrisat-ı Aliye Müdür-i Umumiliği'ne kattı. Tedrisat-ı Aliye Müdür-i Umumiyesi aynı zamanda Darülfünun Genel Müdürü görevini görüyordu."

Darülfünun Müdür-i Umumiyesi'nin lağvını, "Darülfünun'da süren düzenleme ve arıtmanın esenliği" ile ilişkilendiren siyasi otorite,²⁶ Darülfünun Müdiriyyet-i Umumiyesi'ni lağvetmiştir.²⁷

²² Ali Y. Baltacıoğlu, *a.g.makale*, s.320-1.

²³ İsmayıl H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, s.210.

²⁴ Çağatay Uluçay ve Enver Karatekin, *Yüksek Mühendis Okulu*, TC İTÜ Kütüphanesi, sayı 389, İstanbul 1958, Ord. Prof. Ali Yar'ın verdiği malumat, s. 625-6.

²⁵ İsmayıl H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, s. 211.

²⁶ *Takvim-i Vakayi*, 15.04.1919, sayı 3523.

²⁷ "Darülfünun Müdiriyyet-i Umumiyesi," *İkdam*, 10.04.1919, sayı 7962, s. 2.

İnas Darülfünunu'nun Eğitimsel Durumu

Aşağıdaki örneklerden Darülfünun kurumunun, kamuoyu izlenimlerinde edindiği yüksek düzey rahatça görülecektir. Maarif Nazırı Haşim Paşa (nezareti 1903-1908) tarafından Padişah'a sunulan bir yazıda:²⁸ "İstanbul'da bir Darümuallimin, ayrıca bir de Darülfünun vardır. Bunlardan Darümuallimin'de okutulan dersler Darülfünun'a gerek bırakmamakla beraber Darülfünun, adının etkisi nedeniyle, öteki okulların öğrencilerinin ahlakını bozacak kadar kötü bir örnek oluyor ve öğrenci çekiyor." ifadesi yer almıştır.

Kastamonu Mebusu Maarif Nazırı Şükrü Bey, Meclis-i Mebusan'da:²⁹ "Sanayi-i nefisenin inas arasında daha ziyade mahzar-ı rağbet olacağı düşünülerek, bir 'İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin küşad" edildiğini söylemiştir.

Yine Meclis-i Mebusan'da, Maarif Nazırı Şükrü Bey aşağıdaki açıklamaları yapmıştır:³⁰

"İnas Sultanilerine muallime yetiştirmek için, İnas Darülfünunu namıyla bir mektep açmıştık. Bunu da Darümuallimin-i Aliye'ye raptetmiştik. Muahharen Darümuallimin binası bu mektebi istiap etmediği cihetle ayrı bir binaya çıkarıldı ve ismini burada tashih etmeye mecbur oldum. Onun için İnas Darülfünunu demiştik. Muvazene Encümeni onu, İnas Mekteb-i Alisi diye tadil etmiştir. Bunu rica edeceğim ki eski ismi kalsın ve 'İnas Darülfünunu' unvanı herhalde daha ziyade şaşalı bir unvandır. Bu unvan, taliplerine hevesbahş olur. Zaten tabir değişmesinin de bütçeye bir tesiri yoktur. Bunun 'İnas Darülfünunu' unvanıyla kabul olunmasını rica edeceğim."

Muvazene Encümeni'nden 'İnas Mekteb-i Alisi' adıyla gelen madde başlığı, genel kurulda Maarif Nazırı Şükrü Bey'in önerisiyle 'İnas Darülfünunu'na çevrilerek kabul olunur.³¹ Şükrü Bey'in söyleminde yer alan "İnas Darülfünunu'nu Darümuallimin-i Aliye'ye raptetmiştik" vurgusu bizi bir hayli düşündürmüş ve tereddüde yöneltmiştir. Bunu gidermek için metnin yeni baskısı ile orijinal baskısını karşılaştırdık. Burada Darümuallimin ile ilgili bir

²⁸ Yahya Akyüz, "Maarif Nazırı Haşim Paşa ile İlgili Orijinal Bir Belge ve Bazı Eğitimsel Görüşler Sorunlar," *Bellekten*, c.XLV/2, Temmuz 1981, sayı 179, s. 207-8.

²⁹ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, D III, İS III, C 3, s.79, TBMM Basımevi, Ankara 1991 (İ:50, 5 Mart 1333, C.1).

³⁰ (A)'da gösterilen kaynaktaki rastlanan kimi çeviriyazı yanlışlıkları karşısında (B)'de yer alan kaynak temel alınmıştır:
A) *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, D III, İS III, C 3, s.86, TBMM Basımevi, Ankara 1991 (İ:50, 5 Mart 1333, C.1).
B) *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Üçüncü Devre-i İntihabiye, Üçüncü İctima senesi, s.781, Meclis-i Mebusan Matbaası, İstanbul 1333 (50. İnikad, 6 Mart 1333).

³¹ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, D III, İS III, C 3, s.87, TBMM Basımevi, Ankara 1991 (İ:50, 5 Mart 1333, C.1).

yazım yanlışlığı yoktu. Bu bir söylem yanlışlığı da olamazdı. Çünkü Meclis-i Mebusan basit hatalara, örneğin Darülmualimat yerine Darülmualimin denilmesine, yani benzer hatalara karşı çok uyanık davranıyordu. Hemen bağırarak düzeltiyorlardı. Bunun birçok örneği tutanaklarda vardı. Şükrü Bey'in söyleminde bir mecaz gizliydi. Sanıyorum İnas Darülfünunu'nu, Darülmualimin-i Aliye'ye hukuki ve idari yönden değil, bina yönünden bağlandığını (kurulduğunu) söylemek istiyordu. Kızlarla erkeklerin aynı derslikte öğretim görmelerine hazır olmayan bir toplumun, kız öğrencilerinin erkeklerle birlikte ve yatılı bir düzende aynı binayı paylaşmaları mümkün değildir. Bu gerekçeyle Şükrü Bey'in söylemini tekrar yorumlayarak, o günün koşullarına ve gerçeğine biraz daha yaklaştırmamız gerekiyordu. Herhalde Şükrü Bey, raptetmek deyiimiyle İnas Darülfünunu'nun, Darülmualimin-i Aliye'nin terk ettiği binaya yerleştirildiğini söylemek istiyordu. Çünkü I. Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı Devleti savaştığı ülkelerin binalarına el koymuş, Bırakışım Dönemi'nin başından (1918'in sonu) itibaren de bu binalar düvel-i muhasıma tarafından tekrar işgal edilmeye başlanmıştır. Darülmualimin-i Aliye de savaşın başında Kadıköy'deki Sen Jozef binasına taşınmıştı. Dolayısıyla Şükrü Bey'in sözlerinden İnas Darülfünunu'nun, Sen Jozefe taşınan Darülmualimin-i Aliye'nin boşalttığı binaya (Mekteb-ül-lisan) yerleşmiş olduğu anlaşılabilir.³²

Sonuç

Maarif Nazırı Şükrü Bey'in "Darülmualimat'ın inas kısmında bir Darülfünun açmak" söylemi, doğrudan doğruya idadi ve sultanilere öğretmen yetiştirecek bir Kız Yüksek Öğretmen Okulu'nu amaçlamaktadır. Hatta biraz daha ileri giderek buradaki İnas Darülfünunu söylemi, klasik ve akademik anlamıyla ne üniversiteyi, ne de yüksekokulu amaçlamaktadır. İnas Darülfünunu veya bugünkü işlevsel söylemiyle Kız Yüksek Öğretmen Okulu, tedrisat-ı iptidaiyeye öğretmen yetiştiren Darülmualimat-ı iptidaiyenin üzerinde bir okuldur.

³² Darülmualimin-i Aliye (yatılı) 1909'da Satı Bey tarafından Çağaloğlu'nda bulunan eski Mekteb-ül-lisan'ın bulunduğu binada öğretime başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Kadıköy'deki Sen Jozef binasına taşınmıştır (1914). Mondros Bırakışımı'nı izleyen günlerde buradan Kadıköy Birinci Ortaokulu'na (Eski Kadıköy Ortaokulu binası. Bugün Kenan Evren Lisesi), sonra eski binasına, yani Mekteb-ül-lisan (bugün Çağaloğlu Kız Meslek Lisesi yerleşik) taşınmıştır. Çatalçeşme Sokağı'nda, Abdullah Cevdet'in İctihad Evi'nin karşısında bulunan bu bina, yapıldığından günümüze değin bir çok eğitim kurumuna hizmet vermiştir. Sırasıyla Lisan Mektebi, Mekteb-i Hukuk, Darülmualimin-i İptidaiye, Darülmualimin-i Aliye, İnas Darülfünunu, Darülmualimin-i Aliye, Vefa Sultanisi, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi, Vefa Orta Mektebi... (Kaynak: *Öğretmen Dergisi*, 16 Mart 1948, yıl 1, No: 5-6-7-8, Yüzüncü Yıl Hatıra Sayısı: 1) Latif Ödken, *Öğretmen Okullarının Kuruluşunun Yüzüncü Yıl Dönümü Kutlanırken Ummandan Birer Damla Halinde Hatıralar*, s. 98. 2) Fahri Alpar, *Bir Manevra*, s. 79. 3) İbrahim Alaattin Gövsâ, *Darülmualiminden Hatıralar*, s. 56. 4) M. Cemal Artüz, *Yüksek Öğretmen Okulu (Darülmualimin-i Aliye)*, s. 29. 5) Zekai Konrapa, *İstanbul Darülmualimini Yüzüncü Yılı*, s. 25-6. 6) İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, s.346, 150 sayılı açıklama notu).

Leyli Darülmualimat'ın bir üst bölümü olan İnas Darülfünunu'nun sultanilere öğretmen yetiştirme işlevi, bu kurumun yararlı sonuçlarından biridir. Temel ve birincil işlevi ise kadının toplumsallaşmasına, yani ahlakileşmesine aracılık etmektir. İttihat ve Terakki bu süreci başlatmıştır. Hürriyet ve İtilaf ise İnas Darülfünunu'na salt tasarruf mantığı açısından bakmış ve her iki Darülfünunun birleşmesini bu gerekçeyle desteklemesine karşın, siyasi ve dini baskılar karşısında zaman zaman da bocalamıştır.³³

İnas Darülfünunu Rozeti.

İstanbul Müzayede'nin 18 Şubat 2007 tarihli müzayede katalogunun (Mas Matbaacılık, 2007) 112. sayfasından alınmıştır.

³³ Mayıs 1919'da iki kurumun birleştirilmesi oldubittisi, dinsel baskılar sonunda İnas Darülfünunu'nun Zeynep Hanım Konağı'ndan ayrılıp başka bir binaya taşınması ile sonuçlanmıştır. Leyli ve Nehari İnas Darülfünunu yedi sekiz yılı süren öğretim hayatında bütününde mi yoksa zaman zaman mı iki ayrı binayı birden kullanmıştır? Bunu saptamak oldukça zordur. Kız öğrenciler ilk sıralarda genel dersleri Zeynep Hanım Konağı'nda Darülfünun programından izlerken, mesleki dersleri de Mekteb-ül-lisan binasında görüyorlardı. Yönetim kadrosunun ve belki de yatakhanelerin de burada olması gerekir. Osman Ergin erkeklerle İnas Darülfünunu öğrencisi kızların Zeynep Hanım Konağı'nı paylaşmalarını, dolayısıyla aynı kapıdan girip çıkmalarını aynı merdivenleri kullanmalarının hoş görülmediğinden söz ettikten sonra İnas Darülfünunu öğrencisinin Zeynep Hanım Konağı'ndan çıkartılıp Lisan Mektebi binasına yerleştirildiğini söylemektedir (Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 1561). Bu taşınmanın 1914'teki mi, yoksa 1919'daki taşınma olduğu konusunda bir açıklık yoktur. Ancak söylemin içeriğinden ve kadın-erkek ayrılığının sağlanması temel alındığına göre Ergin'in sözünü ettiği göç, 1919 taşınmasına daha yakındır. Böyle kabul ettiğimiz takdirde İnas Darülfünunu 1919 Mayıs'ından sonra kuruluş amacından uzaklaşarak yaşamının bütün aşamalarını (Darülfünun binasında görülen genel dersler, mesleki dersler, yatma, yemek yeme, dinlenme) kendisine ayrılan mücerret bir binada geçirmiştir. Böylece kadının toplumsallaşması (ahlakileşmesi) süreci, İnas Darülfünunu'nun varlığının ortadan kaldırılıp Zükür Darülfünunu ile birleştirilinceye değin askıya alınmıştır.

Mekteb-ül Lisan Binası. Karman Şerif Saru'nun *İhsan Şerif Saru - Eğitim Hizmetinde Elli Yıl* (İstanbul, 1970) adlı yapıtının 59.sayfasından alınmıştır.

Mekteb-ül lisan Binası. 2002 yılında Ali Y. Baltacıoğlu tarafından çekilmiştir.

From Women's Teachers College to Ottoman Women's University

The Ottoman administration's perception of a *Darülfünun* (university), whatever the excellence of its educational staff and students may be, operating next to the traditional medreses, should be of particular interest. Historically, there were not only four attempts, as generally claimed, at establishing a *Darülfünun* between the years 1863-1933. Many other minor formations were included within these major attempts. In this respect, it can be said that, there is not a singular *Darülfünun*, but numerous and distinct *Darülfünuns*. The *Darülfünun* of Emrullah Efendi (1910-1912) was based on his so-called *Tuba* tree notion which held higher education or 'the roots', above basic training 'the trunk'. The university Ziya Gökalp envisaged in the emerging period of Turkish nationalism (1913-1919) was also essentially different.

With the end of WWI and the fall of the Committee of Union and Progress (CUP) from power, the *Darülfünun* could only be considered within a general policy of 'budget savings'. The admission women into the *Darülfünun*, the joining of the *Darülfünuns* for boys and girls, the merging of the schools of fine arts for boys and girls, and especially the entrance of girls to the Medical School in 1922, all bear the pressure of economic necessities.

The term *İnas Darülfünunu* (Women's University), with its classical and academic connotations, does not signify a university or a college for women. *İnas Darülfünunu* or its present-day equivalent the *Kız Yüksek Öğretmen Okulu* (Teachers College for Girls) is a school of a level higher than the *Darülmüallimat-ı ibtidaye*, which was a girl's school training teachers specifically for primary schools. The *İnas Darülfünunu* functioned as the higher (boarding) section of the same *Leyli Darülmüallimat*, aiming to train teachers for secondary schools, and proved to be the more beneficial aspect of the new educational program to train teachers. It should be noted that the CUP had originally conceived the function of this system as a means for the socialization and moral perfection of women.

Key words: Ottoman University, Women's Teachers College, Women's University, Committee of Union and Progress, History of Education, Turkey;
Anahtar kelimeler: Darülfünun, Darülmüallimat, İnas Darülfünunu, İttihad ve Terakki Cemiyeti, Eğitim Tarihi, Türkiye